

TÜRKİYE’NİN İLK DİL ATLASI: ESKİŞEHİR İLİ DİL ATLASI*

Erdoğan BOZ

Vardar’ın (2002: 72) “Bir bölgedeki belli bir dilsel biçimin değişik lehçelerde büründüğü görünümeleri yansıtan ya da dil ve lehçelerin dağılımını gösteren çeşitli haritaların oluşturduğu bütün.” ve Korkmaz’ın (2003: 12) “(Alm. *Sprachatlas*; Fr. *Atlas linguistique*; İng. *linguistic atlas*, dialect atlas): Bir dilin veya bir lehçenin ses bilgisi, şekil bilgisi özelliklerine ve söz varlığına göre hazırlanmış olan, bunların yayılış alanlarını gösteren haritaların oluşturduğu atlas.” olarak tanımladıkları dil/ağız atlasları, ilk olarak Avrupalılar tarafından hazırlanmıştır.

Avrupa’daki ilk dil atlasları XIX. yüzyılın sonlarında yapılmıştır. Bunlardan ilki, Almanların 1876’da yayımladıkları “Alman Dil Atlası”; ikincisi ise Fransızların 1902’den itibaren yayımlamaya başladıkları “Fransız Dil Atlası”dır. Almanya’da G. Wenker; ülkede ilkokul bulunan 40.000 kadar yerleşim yerine, önemli ses ve biçim özelliklerini yansıtacak 40 kısa tümce gönderir ve bir tür anket yoluyla bu tümcelerin o bölgenin söyleyiş özelliklerine göre yazılmasını ister. Öğretmenler tarafından bu tümceler, yerel söyleyişlere çevrilir (Buluç, 1946). G. Wenker, daha sonra eldeki verilere dayanarak ağızları belirleyen haritaları hazırlar. Fransa’da ise J. Gillieron ve öğrencisi E. Edmont, G. Wenker’in oluşturduğu soru listeleriyle yetinmeyip farklı bir yol izleyerek “vasitasız metot”u kullandılar. Onlar, uzmanlar yardımıyla 639 yerden ses ve biçimbilgisi bakımından önemli olan kısa tümcelerden başka ağızların söz varlığından yararlanma yoluna gittiler. J. Gillieron ve E. Edmont, 1902’de *Fransız Dil Atlası*’nın ilk 50 haritasını yayımladılar. Eser tamamlandığında bir milyondan fazla dil şekli ile 1920 haritayı kapsıyordu (Buluç, 1946: 171-179; Boz, 2008: 153-154).

* Bu yayın, 112K405 numaralı “Eskişehir İli Dil Atlası” adlı TÜBİTAK projesinden üretilmiştir.

Ancak zamanla her iki atlas da eleştirildi. Alman Dil Atlası'nın verisinin sahada uzman olmayan kişilerce toplanması sıhhatine kuşku düşürürken, sayıca daha az yerden veri toplanan Fransız Dil Atlası da yetersiz ve kapsamsız görüldü.

Bu atlaslardan sonra ağız çalışmaları hız kazanır ve İtalya, Macaristan, Avusturya, Japonya gibi birçok ülkede ağız atlası hazırlama çalışmaları yürütülür.¹

İtalyan araştırmacılar (Jaberg ve Jakob, 1928), dil coğrafyasında yeni yöntemleri tanıttı. Şehirler de köyler gibi araştırıldı. Bir dizi büyük şehir içinden birkaç tanesinde görüşme yapıldı. Bu çalışmada belki daha da önemli olan unsur, insan davranışının bir parçası olarak dil araştırılmasına etnografik vurgu yapılmasıdır.

Amerika Birleşik Devletleri ve Kanada'da, bölgesel ağızların araştırılması planlanırken eski Avrupa modelinde bir anket uygulanmamıştır. Amerikan toplumu, Avrupadan farklı olarak başlangıçtan beri güçlü bir şehrsel bileşene sahip olmuştur; 1930 yılında Amerika Birleşik Devletleri'nin nüfusunun yarısından fazlası şehrsel topluluklar hâlinde yaşıyordu; Almanya, İtalya veya Fransa'nın aksine dilin birkaç standart formu bulunmaktaydı; yerel halk lehçeleri ölçülebilirdi ancak eğitim dili yerel veya bölgesel olarak farklılık gösteriyordu. Bu durum merkezî güçler altında değişen konular olan Amerikan toplumunun yapısı, coğrafi ve sosyal hareketliliği, şehirleşme, sanayileşme ve genel eğitime bağlıydı. Bu nedenle çalışmada her kırsal yerleşmeden üç farklı kişi ile görüşülmesine karar verildi. Daha önceki araştırmalarda olduğu gibi, her toplumda eski ve minimal eğitilmiş birisi, her toplulukta biraz daha genç ve daha fazla eğitilmiş birisi ve aile geçmişi, eğitim ve genel entelektüel yapısı ile yerel gelenekleri temsil eden birisi ile görüşme yapılarak araştırma tamamlandı (Raven vd. 1973).

20. yüzyılda oluşturulan ve yeni nesil atlaslar olarak adlandırılan atlaslardan biri Flaman Ağız Atlasları'dır. Flaman Ağız Atlasları dört gruba ayrılmaktadır. 1. *Reeks Nederlands Dialectatlassen* (Reeks Flaman Ağız Atlası, RND): Edgard Blancquert tarafından 1921 yılında çalışmalarına başlanan atlas 1964 yılında Blancquert'in ölmesi üzerine atlas çalışmaları Willem Pee tarafından yürütülür. Eser 1925-1982 yılları arasında 16 cilt olarak basılır. 2. *Fonologische Atlas van De Nederlandse Dialecten* (Flaman Ağızları Fonolojik

1 Joachim Grzega'nın *Sources for Onomasiological Studies* adlı çalışmasından dünya üzerinde mevcut olan dil atlaslarının ismi öğrenilebilir. <http://www1.ku-eichstaett.de/SLF/EnglVglSW/OnOn-4.pdf> (12.10.2014).

Atlası, FAND): Flaman Ağızları Fonolojik Atlası, Gent Üniversitesi, Leuven Üniversitesi, Fryske Akademisi ve Groningen Üniversitesi Flamanca Enstitüsünün ortaklaşa gerçekleştirdiği Geoman-Taeldeman-Van-Reenen projesi ile birlikte 1980 yılında başlar. Tarihi ses bilgisi odaklı olan atlas toplam dört cilt olarak basılır. 3. *Morfologische Atlas van De Nederlandse Dialecten* (Flaman Ağızları Morfolojik Atlası, MAND): 176 haritadan oluşan atlas 2005 ve 2009'da iki cilt olarak basılmıştır. Birinci ciltte cinsiyet, çokluk yapma, küçültme; ikinci ciltte ise zamirler, sıfatlarda karşılaştırma, derecelendirme ve fiiller gibi konular ele alınmıştır. 4. *Syntactische Atlas van De Nederlandse Dialecten* (Flaman Ağızları Söz Dizimi Atlası, SAND): Flaman ağızlarını söz dizimi açısından inceleme ve bir veri tabanı oluşturma amacına dayalı olan bu atlas, 1999 yılında yeterli kaynak ve ekip oluşturulduktan sonra 2000 yılında Hollandalı ve Belçikalı uzmanlar tarafından yürütülmeye başlanan bir projedir. Atlasın ilk cildi 2005, ikinci cildi ise 2008 yılında Amsterdam University Press tarafından yayımlanır (Çalışkan, 2013: 75-82).

19. yüzyılda Alman asıllı Rus Türkoloğu Wilhelm Radloff, çalışmasında Türkçeyi hem kendi içinde hem de yabancı dillerle karşılaştırmıştır. 1920'den 1990'lı yıllara değin sürdürülen karşılaştırmalı çalışmaların temelinde şu hususlar yatar: 1. Avrasya Türkçelerinin karşılaştırmalı-betimlemeli diyalektolojik araştırmaları ve atlasının düzenlenmesi. 2. Avrasya Türkçelerinin etimolojik sözlüğünün hazırlanması. 3. Avrasya Türkçelerinin karşılaştırmalı-tarihi dilbilgisinin yazılması ve Türk dilbilimi temellerinin belirlenmesi. Rus Türkolojisi tarafından Türk lehçelerinin incelenmesi ve 1950 ile 1965 yılları arasında Türk lehçeleri ile ilgili sempozyumların yapılması, "SSCB'deki Türk Dillerinin Diyalektoloji Atlası" adlı bir projenin hazırlanmasını tetikler. Bu proje tamamlanmamış olsa da mevcut atlasların oluşmasına önayak olmuştur (Durmuş, 2011: 116).

Azerbaycan Dilcilik Enstitüsü'nün 1958'de hazırlamaya başladığı ve toplam 17 yılda tamamlayabildiği çalışma, Türk Dünyası'nın tamamlanan en önemli ağız atlasıdır. Atlasın hazırlanmasında önce Azerbaycan ağızları üzerinde en çok çalışma yapılan Doğu Grubu ele alınmış ve 197 soru (56'sı ses bilgisi, 47'si gramer, 94'ü söz varlığı) tespit edilerek bu bölgede toplam 235 farklı yerleşim yerinden malzeme toplanmıştır. Bu bölüm 1965 yılında 50 haritalık bir çalışma ile tamamlanmış ve 1966 yılından itibaren bütün bölge-leri içine alan ikinci bir çalışma başlatılmıştır. İkinci devrede Azerbaycan'ın 500 yerinden derleme yapılır ve çalışma bittiğinde toplam 128 haritalık bir atlas yayımlanır.

Bu atlastaki haritaların 43'ü ses, 31'i yapı, 4'ü sözdizimi ve 50'si söz varlığı ile ilgilidir. Atlasta sağ taraftaki sayfa haritalara; sol taraftaki sayfa ise açıklamalara ayrılmıştır. Açıklama sayfasında o dil özelliğinin dağılımı hususunda bir değerlendirme yapılmakta ve malzemede dikkati çeken ancak haritaya aksettirilmeyen özellikler hakkında bilgi verilmektedir (Karahan, 1999).

Çuvaş Türkçesi Ağız Atlası Prof. Dr. Leonid Pavloviç Sergeyev tarafından hazırlanmıştır. Sergeyev'in Çuvaş Ağızlarına ait ilk çalışması Murgaş Ağızı ile ilgili çalışmadır (1960). 1973 yılında yazdığı "Çuvaş Dilinin Ağız Atlası İçin Bazı Materyaller" başlıklı yazısı atlas için atılmış ilk adımdır. Durmuş, bu çalışmanın yazar tarafından sürekli geliştirildiğini ve bunun dışında Sergeyev'in Çuvaş Türkçesi ile ilgili çok sayıda yazı kaleme aldığını belirtir. Beş ciltten oluşan bu atlasta Sergeyev, ağızları üç ana bölüme ayırır:

1. Çuvaşistan'daki Çuvaş Ağızları (3 cilt),
2. Tataristan'daki Çuvaş Ağızları (1 cilt),
3. Başkurdistan'daki Çuvaş Ağızları (1 cilt).

337 yerleşim yeri gezilerek oluşturulan atlasta toplam 721 harita yer alır. Haritaların 364'ü ses bilgisi, 21'i şekil bilgisi, 383'ü söz varlığı ve 14'ü de izoglos haritalarıdır. Bu atlasta yer alan veriler mevcut dil kullanım özelliklerine göre oluşturulduğu için bu atlas, eş zamanlı bir atlastır (2011:117-148).

Tatar Türkçesi'nin ağız atlası 1989 yılında Kazan'da yayımlanmıştır. Elde ettiğimiz bilgiler doğrultusunda şu ana kadar Türkiye'de bu atlas ile ilgili herhangi bir tanıtıcı yazı yayımlanmamıştır. Atlas, Türk Dil Kurumu kütüphanesinde "Atlas Tatarskih naradnih govorov sredneg" adı altında Fil.B/616 numarada kayıtlıdır (Boz, 2008: 161).

Durmuş (2011:116), Başkurt Türkçesinin (2005) ve Yakut Türkçesinin (I. Fonetik 2004; II. Morfoloji ve Leksika 2010) iki cilt hâlinde ağız atlaslarının hazırlandığını belirtir. Ayrıca Doerfer tarafından hazırlanan iki ciltlik *Lexik und Sprachgeographie des Chaladsch* adlı eserin de Halaç Türkçesinin ağız atlası olarak sayılabileceğini, Urakbay Doslanov tarafından 1975 yılında hazırlanan *Dialektologičeskiy Atlas Karakalpakskogo Yazıka* adlı eserin de Karakalpak Türkçesinin dil atlası olduğunu belirtir.

Diğer taraftan Boz'un (2008: 161) verdiği bilgiye göre Prof. Dr. Muratgeldi Soyegov başkanlığında 25 yıldır devam edegelen Türkmen Türkçesi atlas çalışmaları durdurulmuş ve çalışma rafa kaldırılmıştır. Gül'ün (2013:245-252) geniş bir tanıtma yazdığı 1979 yılında yayımlanmış olan Moğolistan Dil Atlası, Türk dünyası için oldukça önemlidir.

Karahan (2015: 271-276), Azerbaycan Dilinin Nahçıvan Dialektoloji Atlası hakkında yazmış olduğu tanıtma yazısında bu yayın hakkında geniş bilgi verir. “Atlas’ın içeriği sırasıyla şöyledir: Azerbaycan’ın fizikî haritası, Atlas’ın künyesi, Haydar Aliyev ve İlham Aliyev’in resimleri ve altlarında birkaç söz, Atlas hazırlayıcılarının isimleri ve görev dağılımı, Tefik Hacıyev’in giriş yazısı, materyal toplanan yerlerin listesi ve haritalardaki numaraları, Atlas’ta kullanılan işaretler, Atlas’ı hazırlamak için kullanılan ölçütler, haritalar, malzemenin alındığı yerleri ve kaynak kişileri gösteren liste, Atlas’ın hazırlık aşamasında çekilmiş grup üyelerini ve kaynak kişilerini gösteren 188 fotoğraf ve Nahçıvan haritası. Ayrıca eserin sonunda bazı ses kayıtlarıyla ilgi bir de CD bulunmaktadır.” Azerbaycan İlimler Akademisi Nesimi Adına Dilcilik Enstitüsü tarafından 2015 yılında yayımlanan atlas, Türk dünyasında yayımlanan son atlasıdır. Bu konuda Gülsevin tarafından yazılmış bir tanım yazısı daha vardır (2015:209-213).

Türkiye’de 1935-65 yılları arasında yapılan nüfus sayımlarında kişilerin ana dilleri sorulmuş ancak sonraki sayımlarda bu sorudan vazgeçilmiştir. Bu da gösteriyor ki elimizdeki verilerin üzerinden en a 50 yıl geçmiş ve veriler çok eskimiştir. Bununla birlikte Türkiye’nin nüfusu artmış ve nüfusun dağılımı çok farklılaşmıştır. Buran’ın (Buran ve Çak Yüksel, 2012) “Türkiye’de Diller ve Etnik Gruplar” adlı çalışması Türkiye’de bu alanda yapılan ilk ve tek çalışmadır. Yazar 1965 nüfus sayımı verilerine dayanarak Türkiye’deki dilleri ve etnik grupları tespit etmiştir. Çalışma ilk örnek olması açısından önemli olmakla birlikte güncel verilere dayanarak hazırlanamadığı için yararlanma oranı düşüktür. Ancak hazırlanan haritalar ve verilen çeşitli istatistikler oldukça önemlidir.

Türkiye’de, yukarıdan beri anlatageldiğimiz tarzda (dünyada ve Türk Dünyası’nda örneklerini gördüğümüz) bir ağız atlası henüz yapılamamıştır. Ağız atlasları adına yapılan çalışmaların çoğu ise dar bir bölge üzerine gerçekleştirilmiş belli sayıdaki ağız haritalarından ibarettir. Yapılan çeşitli ağız çalışmalarında belli sayıda ağız haritaları yayımlamak elbette önemli bir iş. Ancak, bu haritaları hazırlamadaki yöntem ve kullanılan veri farklılıkları ve daha da önemlisi çoğu zaman dar bir bölge için hazırlanmış olmaları, ilerde hazırlanması düşünülen Türkiye Türkçesi Ağız Atlası için yararlanma açısından önemli bir sorun teşkil edebilecektir.

Ülkemizde bu konuda derli toplu ilk çalışmayı Karahan (1996) yapmıştır. Karahan, Anadolu ağızlarını sınıflandırdığı çalışmasının sonuna toplam 23 harita ekleyerek bir ilki gerçekleştirmiştir. Bu haritaların 14’ü ses bilgisi,

8'i şekil bilgisi ve 1'i de sözdizimi özelliklerini taşımaktadır. Karahan, toplam 23 haritaya dayanarak oluşturduğu atlasıyla Anadolu Ağızları'nın ana ağız gruplarını belirlemiştir. Başkan (1970), ülkemizdeki 40.000 dolayında köy adını tarayarak (kale, hisar, konak, hüyük) sözcükleriyle oluşturulan köy adlarındaki dağılım düzenini 4 haritada göstermiştir. Buran'ın (2009) hazırladığı harita, bölgede konuşulan dilleri gösteren bir dil haritası niteliğindedir. Kendi ifadesine göre bu dil haritası, etnik kökenleri belirtmekten çok, bölgede kullanılan farklı anlaşma vasıtalarını (dilleri) göstermektedir.

Yıldırım'ın (2009: 812-829), *Türkiye Türkçesinin Ağız Atlası İçin Bir Ön Çalışma* adlı bildirisinde 4 harita yer alır. Anadolu ağızlarında isim, sıfat, zarf olarak kullanılan "ala" kelimesinin durumunu göstermek açısından Derleme Sözlüğündeki verilerden yararlanılarak bu haritalar oluşturulur. Birinci haritada "ala ağız" tamlamasının dağılımı, ikinci haritada "ala" ile kurulmuş bitki, hayvan adlarının dağılımı, üçüncü haritada "yarı, yarım anlamına gelen ala" ile kurulmuş birleşik kelimelerin dağılımı ve son haritada ise "Ala Sulu, Ala Tav, Ala Kuru" birleşik kelimelerinin dağılımı gösterilir.

Eskişehir İli Dil Atlası

Bu araştırmada Eskişehir ilinde yaşayanların ana dillerini, iki dillilerin her bir dilini; ana dili Türkçe olanların lehçelerini ve ağızlarını tespit etmek ve buna bağlı olarak Eskişehir ili dil, lehçe ve ağız haritalarını oluşturarak Eskişehir İli Dil Atlasını hazırlamak amaçlanmıştır.

Evren ve Örneklem

Araştırmanın evreni, 2013 TÜİK verilerine göre Eskişehir ili, 14 şehir (ilçe) merkezi ve 539 mahalle (Bu sayıya kent ve ilçe merkezlerindeki mahalleler ile sonradan yasal olarak mahalle yapılan köyler dâhildir.) yerleşmesinden oluşmaktadır. Araştırmanın örnekleme, Eskişehir il merkezi, bütün ilçe merkezleri ve köyler (mahalle) olarak belirlenmiştir. Örneklemdeki bütün yerleşim yerlerinden özellikle belediye yetkilileri ve muhtarlardan istifade ile soruşturma formları doldurulmuştur. Proje önerisinde %40 olarak belirlenen derleme oranı, %100 olarak değiştirilmiştir. Buna göre yerli ve muhacir ağızların özelliklerini tespit etmek için köylerin tamamına gidilmiş ve metinler derlenmiştir. Eskişehir il merkezinde ise mahalle muhtarlıkları, nüfus müdürlükleri, hemşeri ve kültür derneklerinin yardımıyla, soruşturma formları doldurularak il merkezinden veriler toplanmıştır.

Bulgular ve Tartışma

Eskişehir ilinde yaşayanların ağız, lehçe ve dil haritalarını çıkartarak Eskişehir ili dil atlasını hazırlamayı hedefleyen bu araştırmada, yukarıda yöntem bölümünde de bahsedildiği üzere ağız haritaları için ağız malzemesi derlenmiş; lehçe ve dil haritaları için de soruşturma formları doldurulmuştur.

Ağız haritaları için, Eskişehir'de asıl etnik yapıyı teşkil eden Manav, Yörük ve Türkmen yerleşim yerleri ile yöreye dış göç yoluyla gelen ve burada yüz yılı aşkın süredir ikamet eden ve Türkiye Türkçesinin doğal uzantısı olan coğrafyada Oğuz Türkçesi konuşan Balkan Muhacirlerinin yerleşim yerlerinden ayrı ayrı derlemeler yapılmıştır. Bu derlemelere bağlı olarak Eskişehir İli Manav Ağızları (tamamlanmış doktora tezi), Eskişehir İli Yörük Ağızları (tamamlanmış yüksek lisans tezi), Ağız Atlasları Hazırlama Yöntemleri ve Eskişehir İli Türkmen Ağızları (tamamlanmış yüksek lisans tezi) ve Eskişehir İli Balkan Muhacir Ağızları (tamamlanmış yüksek lisans tezi) çalışmaları yaptırılmıştır. Bu yerleşim yerlerinden derlemeler dışında soruşturma formlarıyla; göç, coğrafi yerleşim ve nüfus bilgileri toplanmıştır. Ayrıca yukarıda adı geçen lisansüstü tezlerden ağız özellikleri ve alt ağız bölgelerine dair bilgiler ve en önemlisi yapılan ağız haritalarının verileri alınmıştır.

Dış göç yoluyla gelen Türk kökenli unsurlardan Oğuz Türkçesi temelli ağızlara sahip ancak çok az nüfusları olan Terekeme, Acem, Gacal ve Çıtaklardan derleme yapılmamış yalnızca soruşturma formları doldurularak göç, coğrafi yerleşim ve nüfus bilgileri alınmıştır. Dış göç yoluyla gelen diğer Türk kökenli unsurlardan Kıpçak Türkçesi temelli ağızlara sahip; Kırım, Kazan, Nogay ve Karaçay yerleşim yerlerinden ağız derlemesi yapılmamıştır. Buralardan soruşturma yoluyla göç, coğrafi yerleşim ve nüfus ile lehçe bilgileri derlenmiştir.

İç göç yoluyla gelen Türk kökenli unsurlar (Ör. Trabzonlu, Kırşehirli, Samsunlu vd.) farklı bir ağız özelliği ortaya koyacak bir nüfus ve nüfuza erişemedikleri için bu küçük ağız adacıklarından derleme yapma yoluna gidilmiştir. Yalnızca soruşturma formları doldurularak göç, coğrafi yerleşim ve nüfus bilgileri derlenmiştir.

Dış göç yoluyla gelen Türk kökenli olmayan unsurlardan (Çerkez, Arnavut, Boşnak vd.) soruşturma formları ile göç, coğrafi yerleşim ve nüfus ile ana dili ve varsa ikinci dil bilgileri alınmıştır. Aynı yöntem iç göç yoluyla

gelen ve Türk kökenli olmayan unsurlar (Kürt, Arap vd.) için de uygulanmıştır.²

Haritalar

1. Ağız Haritaları

1.1. Tematik haritalar

Asıl yapıyı teşkil eden Manav, Yörük, Türkmen ve Balkanlardan gelip bu yapıya dâhil olan Balkan Muhacirlerden derlenen metinlerin dilbilgisel çözümlemesine bağlı olarak 81 tematik harita yapılmıştır. Bu haritaların 21'i ünlüler, 26'sı ünsüzler, 15'i biçimbilgisi ve 16'sı sözvarlığı ile ilgilidir.

Aşağıya ses bilgisi, biçimbilgisi ve sözvarlığı temalı birer harita örneği alınmıştır.

Harita 1. /a/ > /â/ değişimi

2 Eskişehir ili kırsalındaki etnik yapı için bk. Boz ve Günay Aktaş, 2015.

Harita 2. II. Teklik kişi çekiminde {-sIn} biçimbiriminin kullanımı

Harita 3. “Kadınların saçlarını örtmek için kullandıkları örtü, başörtüsü, eşarp” anlamında kullanılan eş ve yakın anlamlı sözcükler

1.2. İzoglos haritaları

İzoglos haritaları için temelde iki yöntem benimsenmiştir. Birinci olarak daha önce tematik haritası yapılmış olan ses ve biçimbilgisi özelliklerinden 14 tanesinin ayrı ayrı izoglos haritaları yapılmıştır. İkinci olarak (Manav, Yörük, Türkmen ve Muhacir) ses ve biçimbilgisi özelliklerinin tamamını (62

özellik) çakıştırarak bir izoglos haritası yapılmıştır. En son yine aynı yöntemle bu sefer yalnızca asıl yapıyı teşkil eden Manav, Yörük ve Türkmen yerleşim yerlerinin özellikleri çakıştırılarak bir izoglos haritası daha yapılmıştır.

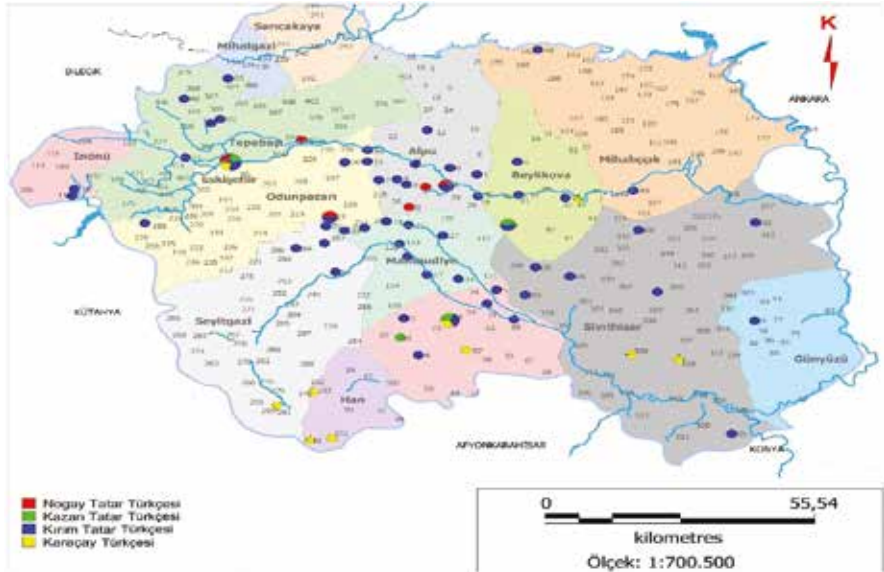
Aşağıya sesbilgisi temalı bir izoglos haritası örneği alınmıştır.

Harita 4. Ön seste /h/ ünsüzünün türemesi

2. Eskişehir ili lehçe haritası

Eskişehir’de konuşulmakta olan Kırım, Kazan, Nogay ve Karaçay Türkçelerinin konuşulduğu yerleri gösteren bir lehçe haritası hazırlanmıştır.

Harita 5. Eskişehir ilinde konuşulan lehçeler

3. Eskişehir ili dil haritası

Eskişehir’de konuşulmakta olan Çerkezce, Boşnakça, Arnavutça, Pomakça, Torbeşçe, Romanca, Arapça, Kürtçe ve Zazaca dillerinin konuşulduğu yerleri gösteren bir dil haritası yapılmıştır.

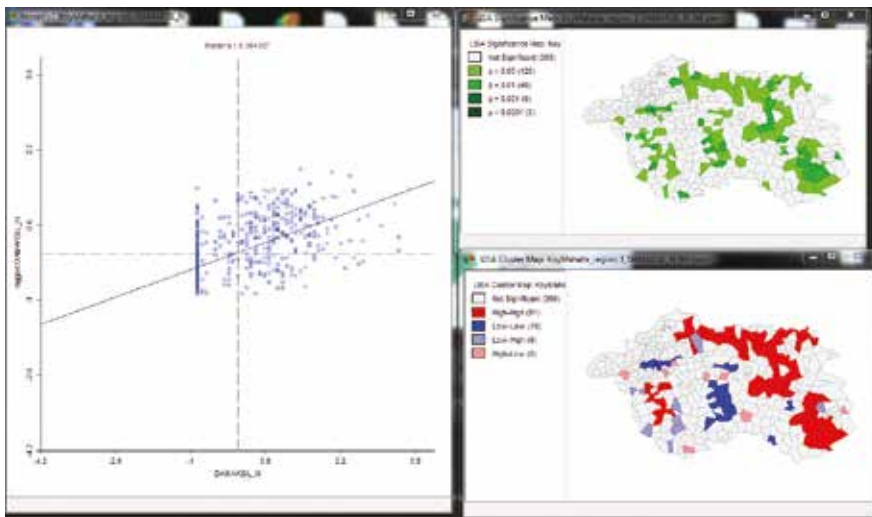

Harita 6. Eskişehir ilinde konuşulan diller

Ağız Özelliklerinin Mekansal Kümelenme Analizleri

Daha önce tematik haritaları yapılan birkaç sesbilgisi özelliği için mekansal kümelenme analizi denemesi yapılmıştır. Bunlardan yalnızca damaksıl /n/’de anlamlı bir sonuç çıkmıştır.

Tablo 1. Damaksıl /n/ Kümelenme Analizi

Sonuç

Bir TÜBİTAK projesi olarak hazırlanan Türkiye'nin ilk dil atlasında toplam 123 harita bulunmaktadır. Bunlardan 24'ü Eskişehir'deki bütün etnik unsurların yerleşim yerleri ve alt ağız bölgelerini gösterir haritalar; 81'i asıl yapıyı teşkil eden Manav, Yörük, Türkmen ve Balkanlardan gelip bu yapıya dâhil olan Balkan Muhacirlerden derlenen metinlerin dilbilgisel çözümlemesine bağlı olarak 21'i ünlüler, 26'sı ünsüzler, 15'i biçimbilgisi ve 16'sı sözvarlığı ile ilgili tematik haritalar; 16'sı çeşitli tematik haritaların bir araya getirilerek çakıştırılmasıyla oluşturulmuş izoglos haritaları; 2'si ise lehçe ve dil haritalarıdır. Bunlardan başka eserde Türkiye'de ilk kez yapılan (damaksıl /n/, açık /e/ ve damaksıl /h/ sesleri için) mekânsal küme analizi bulunmaktadır.

Kaynaklar

- BAŞKAN, Ö. 1970. "Türkiye Köy Adları Üzerine Bir Deneme", *Türk Dili ve Araştırmaları Yıllığı*, 237-251, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- BOZ, E. 2008. "Ağız Atlasları", *Turkish Studies, International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 3/3, 152-166.
- BOZ, E. ve Günay Aktaş, S. 2015. "Eskişehir İli Kırsal Güncel Etnik Yapı" *Diyalettolog Ağız Araştırmaları Dergisi*, 10, 1-34.
- _____, S. 2017. *Eskişehir İli Dil Atlası*, Ankara: Gazi Kitabevi Yayınları.
- BULUÇ, S. 1946. "Diyalektoloji-I", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 3-4, 171-179.
- BURAN, A. 2009. *Doğu ve Güneydoğu Anadolu'nun Dil Atlası*, İstanbul: Biyografı Net İletişim.
- BURAN, A. ve Çak Yüksel B. 2012. *Türkiye'de Diller ve Etnik Gruplar*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- ÇALIŞKAN, N. 2013. "Ağız Atlaslarının Hazırlanışında Süreç, Yöntem ve Teknikler: Flaman Ağız Atlasları Örneği", *Teke Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 2/3, 75-82.
- DURMUŞ, O. 2011. Çuvaş Türkçesinin Ağız Atlası Üzerine, *Türkbilgi*, 21, 113-148.
- ERCİLASUN, A. B. 1999. "Ağız Araştırmalarında Kullanılacak Transkripsiyon İşaretleri", *Türk Dil kurumu Ağız Araştırmaları Bilgi Şöleni Bildirileri*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- GÜL, B. 2013. "Moğolistan Dil Atlası Üzerine", *Yalım Kaya Bitigi*. Osman Fikri Sertkaya Armağanı, Editör: Hatice Şirin User - Bülent Gül, Ankara, 245-252, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.

- GÜLSEVİN, G. 2015. "Azərbaycan Dilinin Naxçıvan Dialektoloji Atlası Hakkında" *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları. 40, 209-213.
- JABERG, K. and Jakob J., 1928. *Sprach und sachatlas Italiens und der Sudschweiz*, Zofingen.
- KARAHAN, L. 1996. *Anadolu Ağızlarının Sınıflandırılması*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- 1999. "Azerbaycan Dialektoloji Atlası Hakkında", *Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi*, 567, 185-189, Türk Dil Kurumu Yayınları.
- 2015. "Azerbaycan Dilinin Nahçıvan Dialektoloji Atlası", *Dil Araştırmaları*, Güz 2015/17: 271-276.
- KORKMAZ, Z. 2003. *Gramer Terimleri Sözlüğü*, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları.
- RAVEN, I., et.al, 1973. *Sociolinguistics And Linguistic Geography*, Kansas: 137-156, Fall, Journal of Sociology.
- VARDAR, B. 2002. *Dilbilimin Temel Kavram ve İlkeleri*, İstanbul: Multilingual Yayınları.
- YILDIRIM, F. 2009. "Türkiye Türkçesinin Ağız Atlası İçin Bir Ön Çalışma: 'Ala' Sıfatı İle Yapılan Birleşik Kelimeler", *Türkiye Türkçesi Ağız Araştırmaları Çalıştay Bildirileri*, 813-831, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.